

Actief met minder les

Tijdgebrek? Passiviteit van leerlingen? Om deze verschijnselen te lijf te gaan leek het één van onze collega's een aardig experiment om eens een radicaal andere benadering te kiezen. Namelijk het realiseren van een subdomein op basis van juist zo min mogelijk klassikale lessen en zo veel mogelijk actief en zelfstandig leren door de leerlingen: 'het leerarrangement'. Dit experiment vond plaats in een 5-havo klas, mede in het kader van een onderzoeksproject 'leerarrangementen' van de samenwerkende onderwijsadviesinstellingen. Collega Bert Wegman van het Kaj Munk College in Hoofddorp doet verslag.

Het 'leerarrangement'

Veel collega's hebben de ervaring, dat in de tweede fase het aantal lessen erg krap is in relatie tot de te behandelen stof. Vooral op het havo is er weinig tijd om de schoolexamenstof goed te behandelen. Er zijn wel mogelijkheden om de tijdsdruk te lijf te gaan en toch een les- en werkprogramma op te stellen dat zowel voor de leerlingen als voor de docent aanvaardbaar is. Maar toch zal vaak een spanning blijven bestaan tussen de hoeveelheid te behandelen stof per subdomein en het daarvoor beschikbare aantal lessen. Dat probleem zal blijven bestaan zolang het aantal beschikbare lessen als uitgangspunt wordt genomen voor de te behandelen stof in plaats van de bijbehorende hoeveelheid studielast van de leerlingen. Zolang de lessen het primaat hebben voor de voortgang van het programma, zullen de leerlingen daar zwaar op blijven leunen. Zij zullen minder 'actief en zelfstandig' aan de slag gaan dan gewenst is. De tijdsdruk op de lessen waarin 'het' allemaal moet gebeuren blijft dan groot met de bijbehorende frustratie van zowel leerlingen als docent.

Het concept van een 'leerarrangement' maakt een actieve verwerking van de leerstof mogelijk. De leerling kan bovendien een werkmethode kiezen die het best bij hem of haar past.

Naar de leerlingen toe heb ik de vergelijking gemaakt met een arrangement dat je boekt bij een reisbureau. Het reisbureau (de docent) moet ervoor

zorgen dat een aantal wezenlijke voorwaarden voor een fijne vakantie (een succesvolle afronding van een stuk stof) in orde is. Het reisbureau kan echter niet garanderen dat de vakantieganger (de leerling) ook daadwerkelijk een fijne vakantie heeft. Die zal hij toch echt zelf moeten maken! Wel mag hij uiteraard klagen bij het reisbureau als het arrangement niet in orde is en tijdens de vakantie mag natuurlijk ook om advies gevraagd worden.

De stofinhoud

Ik heb in een 5-havogroep een overzicht van de twintigste eeuw behandeld op basis van *MeMo* voor de bovenbouw (havo-editie), bestaande uit vier hoofdstukken. Dit moest gebeuren binnen de grenzen van één module. Bij ons op school is dat formeel 40 studielasturen, maar in de praktijk 32 studielasturen werk van de leerlingen. De acht overblijvende lesuren worden 'gespaard' om in het laatste lesvrije blok rond het centraal eindexamen voldeende tijd te hebben voor de voorbereiding. In lessen uitgedrukt gaat het dus om zes schoolweken met drie wekelijkse lesuren; achttien lessen van 50 minuten.

Van die lessen heb ik er echter slechts acht gebruikt voor klassikale bespreking: één introductieles, vier besprekingslessen (per hoofdstuk één) en drie lessen voor mondelinge presentaties van leerlingen. In de andere lessen werd zelfstandig gewerkt, waarbij ik als docent vooral als animator en coach optrad.

Zelfstandige voorbereiding

De leerlingen hebben zich grotendeels zelfstandig – en ten dele samenwerkend in tweetallen – voorbereid op de stof. Voor elk hoofdstuk was in beginsel één lesweek beschikbaar (vijf klokuren studielast, inclusief de lestijd). De leerlingen kregen tekstvragen, die ik van te voren had gemaakt om de hoofdpunten en ontwikkelingslijnen uit de teksten te kunnen halen. De antwoorden zijn op de server geplaatst, zodat de leerlingen die elk moment dat zij dat wilden in de mediatheek konden inzien. De antwoorden waren wel zodanig geplaatst dat zij niet uitgeprint konden worden, om te voorkomen dat leerlingen alleen maar 'meenemen' en het echte werk uitstellen tot een (te) laat moment.

Op de server zijn per hoofdstuk/paragraaf ook mijn aantekeningen geplaatst, waarmee de leerlingen zich

nader konden oriënteren op de stof en waarmee met name het begrijpen van de stof werd bevorderd.

Vooraf van de tekstvragen en antwoorden is veel gebruik gemaakt. Waarschijnlijk omdat leerlingen aanvoelden dat via dergelijke vragen overzicht over en inzicht in de omvangrijke leerstof werd bevorderd.

Voortgangsoopdrachten

Per twee hoofdstukken moest elk tweetal leerlingen een gecombineerde voortgangsoopdracht inleveren. Er moest een tijdbalk met de belangrijkste feiten en ontwikkelingen alsmede een zelf vervaardigde begrippenlijst worden gemaakt. Deze voortgangsoopdrachten zijn door mij beoordeeld met een 'naar behoren' wanneer de leerlingen er duidelijk hun best voor hadden gedaan (ook als het resultaat aan de magere kant was). Bij 'niet naar behoren' mochten de leerlingen niet deelnemen aan de afsluitende dossiertoets. Betere 'eindproducten' van de voortgangsoopdrachten boden meer mogelijkheden om de stof goed te leren. Verder zouden de leerlingen hun eigen producten als hulpmiddelen mogen gebruiken bij een gedeelte van de dossiertoets (het 'open boekgedeelte', zie verderop).

Ik heb voor deze aanpak gekozen om de leerlingen te motiveren de voortgangsoopdrachten serieus te nemen. Via de verplichte voortgangsoopdrachten was het voor leerlingen moeilijker om de stof slechts oppervlakkig tot zich te nemen en/of het 'echte werk' uit te stellen tot vlak voor de toetsing.

De besprekingsles per hoofdstuk

Na afloop van elk hoofdstuk is er steeds één besprekingsles van 50 minuten gegeven, die via de studiewijzer vooraf gepland was. De leerlingen moesten dan klaar zijn met de voorbereiding van het hoofdstuk. Deze aanpak waren de leerlingen gewend en past bij het motto 'eerst de leerling, dan de docent'.

Mijn ervaring is dat dit alleen goed werkt wanneer leerlingen weten dat zij zonder voorbereiding de les qua diepgang en tempo niet of moeilijk kunnen volgen.

Voor de besprekingsles heb ik tien overzichts vragen gemaakt over de stof die in de les behandeld werd. Aan het begin van de les zijn de tien vragen

verdeeld over de tweetallen (de groep telde twintig leerlingen) met als opdracht om zich met z'n tweeën gedurende circa tien minuten over één vraag te buigen en – al dan niet met behulp van het boek – een goed en gedegen antwoord te formuleren. Aansluitend zijn de tien vragen behandeld, waarbij ik samen met de desbetreffende twee leerlingen de mogelijke antwoorden besprak.

In het verlengde daarvan heb ik waar nodig extra uitleg gegeven bij moeilijker en/of kennelijk slecht begrepen stofonderdelen.

De vragen en modelantwoorden had ik vooraf op sheet gezet (bij één hoofdstuk op proef via een powerpointpresentatie). Naderhand zijn de tien overzichts vragen met de antwoorden ook op de server gezet, zodat leerlingen die later desgewenst nog eens konden raadplegen.

Dit was ook handig voor leerlingen die onverhoopt absent waren tijdens de klassikale besprekingsles.

Praktische opdracht

Verder hebben de leerlingen per tweetal een praktische opdracht gemaakt in de vijfde en zesde week van de module. De vier hoofdstukken waren toen in beginsel afgerond. De onderwerpeuze en andere organisatorische zaken waren wel voordien geregeld met de leerlingen, zodat in de vijfde en zesde lesweek efficiënt aan de slag kon worden gegaan. De opdracht was verpakt in de volgende vorm. We stelden ons voor dat de uitgever van *MeMo* had besloten om in een volgende editie tien verdiepingsteksten te maken bij verschillende deelthema's van de twintigste eeuw. Voor elk deelthema zijn twee auteurs (twee leerlingen) gevraagd die tekst te maken op basis van aanvullend videomateriaal dan wel op basis van een documentaire in *Retrospect* (cd-roms over de geschiedenis van de twintigste eeuw). De verdiepingsteksten moesten aan de hand van een tweeledige vraagstelling worden gemaakt. De vraagstelling moest door de leerlingen zelf worden opgesteld, maar wel ter goedkeuring (en bijsturing) aan mij worden voorgelegd. Elke individuele leerling was hoofdvantwoordelijke voor één van de deelvragen.

De leerlingen/auteurs kregen de opdracht zo min mogelijk te 'herkauwen' wat al in de basistekst staat, maar

juist één of meer aspecten te verdiepen. Wel moest het vertrekpunt meegenomen worden uit de basistekst, om de gebruiker van de 'vernieuwde methode' goed van basisstof naar verdiepingsstof te leiden. Ook moesten er twee toepasselijke beeldbronnen worden gezocht en geïntegreerd via bij-schriften en/of verwijzing naar de beeldbronnen in de tekst.

De uiteindelijke verdiepingstekst moest verder nog in circa tien minuten worden gepresenteerd aan de medeauteurs (de klas) en de uitgever (de docent). De leerlingen moesten niet alleen inhoudelijke (hoofd)punten naar voren te brengen, maar ook duidelijk maken waarom het thema als verdiepingsthema relevant was en waarom voor de betreffende vraagstelling en aanpak was gekozen. Voor die presentaties zijn de laatste drie lessen van de module ingeruimd.

Dossiertoets

De module is afgerond met een Dossiertoets, meetellend voor het Schoolexamencijfer. De toets bestond uit drie delen. Het te behalen aantal punten liep ongeveer parallel aan de hoeveelheid beschikbare tijd per onderdeel. Het eerste gedeelte (maximaal 25 minuten) was een kennis-/inzichttoets met open, maar 'droge' vragen (d.w.z. zonder bronnenmateriaal als basis). Het tweede deel was een 'open boektoets' met inzicht- en vaardigheidsvragen (examenachtige vragen op basis van bronnenmateriaal), waarbij de leerlingen al het lesmateriaal erbij mochten gebruiken (tekstboek, vragen/antwoorden, voortgangso opdrachten). Voor dit deel van de toets waren 50 minuten ingeruimd. Ten slotte was er een derde gedeelte met bonusvragen (25 minuten) over en naar aanleiding van de verschillende praktische opdrachten / presentaties, waarvan alle leerlingen een kopie hadden gekregen. Voor deze indeling van de toets is enerzijds gekozen om verschillende typen leerlingen aan hun trekken te laten komen. De meer op memoriseren en overzicht gerichte leerling zou wat meer punten kunnen halen uit het eerste deel, de meer op inzicht en vaardigheden gerichte leerling uit het tweede deel. Bijkomend voordeel van deze meervoudige toetsing is dat leerlingen bewuster worden van de verschillende 'niveaus' waarop zij worden geacht met de stof bezig te zijn.

Voor het bonusgedeelte is gekozen om leerlingen die alles al erg moeilijk en veel vonden gelegenheid te geven een grens te trekken. Leerlingen die bij de spreekbeurten er goed bij zijn geweest hadden echter de mogelijkheid om zich met hun kennis van de verdiepingsthema's te onderscheiden.

De resultaten

Na afloop van het experiment was ik erg tevreden over zowel het proces (de gang van zaken) als het product (de resultaten). Vooral de voortgangso opdrachten (weinig werk voor de docent en de leerlingen móeten er echt de stof voor in) zijn daarbij van onschatbare waarde geweest. Zij hielden de leerlingen 'aan de praat' en hadden bovendien als effect dat de meeste leerlingen nu eens écht goed voorbereid naar de besprekingsles kwamen. Daar kon – aan de hand van de genoemde tien overzichtsvragen – dan ook effectief en met de nodige diepgang op de stof worden ingegaan. Het plaatsen van begeleidend materiaal op de server maakte ook dat leerlingen volledig los van de docent zelfstandig aan de slag konden op de momenten die zijzelf daarvoor uitkozen. Gezien de toevallige plaatsing van twee van de drie lesuren aan het eind van de lesdag hebben veel leerlingen – na overleg met de docent – hun werk in andere studieuren en/of thuis gedaan, zodat zij de desbetreffende uren niet per se op school hoefden te zijn. Deze soepelheid is door weinig leerlingen 'misbruikt'. Integendeel, het verschaft een prettige werksfeer waarin er sprake was van gezamenlijke 'commitment' om tot een goed eindresultaat te komen.

Het resultaat van de toets was per saldo beter dan vorig schooljaar over dezelfde stof. De meeste leerlingen hebben relatief het best gescoord bij het eerste deel. Het tweede deel werd erg moeilijk gevonden, ondanks de te gebruiken hulpmiddelen. Uit het bonusgedeelte zijn over het algemeen vrij weinig punten gehaald. De praktische opdrachten waren – ondanks de door leerlingen gevoelde tijdsdruk – op tijd klaar. Het niveau van de opdrachten viel wel tegen, zowel wat betreft de inhoud als ook de vorm. Dit gold zowel voor de ingeleverde 'papers' als voor de presentaties. De opdracht ging de pet van een aantal leerlingen duidelijk te boven, alhoewel er serieus werk van is gemaakt. Het zelf inhoud en structuur aanbrengen in stof

is en blijft voor havo-leerlingen moeilijk. Desondanks hebben de meeste leerlingen het als een leerzame opdracht ervaren.

Werkzaamheden docent

Voor mij als docent betekent een dergelijk project een verdere verschuiving van het werk van uitvoering naar voorbereiding. Om te beginnen het maken van een goede 'aangeklede' studiewijzer. Niet alleen een schema met data, leeractiviteiten etcetera, maar daaraan voorafgaand een goede beschrijving van het hoe, wat, waar en waarom. Vervolgens het vervaardigen van het nodige begeleidingsmateriaal voor op de server (tekstvragen, uitleg per paragraaf). Het meeste materiaal kan vooraf worden gemaakt, maar wat betreft de 'productie' kan in principe – zeker bij de eerste keer – ook één hoofdstuk op de troepen vooruit gelopen worden.

Tijdens de loop van het project was ikzelf meer procesmanager dan docent. Bij een goede voorbereiding en start betekent dit voor de docent wat lucht en ruimte in het volle lesprogramma. Veel leerlingen zijn zelfstandig bezig (of hebben dat op een ander moment gedaan), zodat er ook echt gelegenheid is om individuele leerlingen van dienst te zijn: extra uitleg, stimuleren, voortgangso opdrachten bespreken, praktische opdrachten voorbereiden etcetera. Maar gedurende een aantal lessen had geen enkele leerling mij echt nodig en kon ik andere werkzaamheden doen.

Ten slotte

Ik hoop met deze uitgebreide beschrijving een beeld te hebben gegeven van één van de mogelijkheden om creatief met tijdsdruk om te gaan. Voor mijzelf was het een interessante en uitdagende ervaring. Voor reacties, vragen en opmerkingen houd ik mij gaarne aanbevolen.

Reacties op dit artikel zijn welkom op de website van de VGN: www.vgnkleio.nl en rechtstreeks bij Bert Wegman: b.wegman@kajmunk.nl